

PHILOSOPHIA PERENNIS

Kiss Endre : A nemzet-problematika új szövegösszefüggéseiről

A specifikusan imperiális viszonyok a globalizáció világában az egyes aktori szerepben lévő államok egymással vívott *versenyének* elvén át érvényesülnek egy, a glob egészének makrószintjén megvalósuló *együttműködés* keretében.

Az „imperiális” jelző e helyütt nem véletlen vagy tradicionális megjelölés, amely bizonyos jelenségeket időtlen általánosságban lenne hivatott jelölni. A globalizáció szövegösszefüggésében az „imperiális” azt a specifikusan új relációt jelzi, amelyet például Huntington a *clash of civilizations* jelenségében már akkor éleselméjűen leírt, amikor a világ még bizakodással tekintett az 1989-cal nyíló új történelmi korszakra és mélyen meg volt győződve arról, hogy a legrövidebb időn belül felépül a nemzetközi élet új rendje, egy új ENSZ, megváltozik a Biztonsági Tanács összetétele, új életet lehelnek a halódó UNESCO-ba és komoly viták tárgyává teszik a kommunizmus ellen létrehozott NATO jövőjét. Ha nem is kitörő örömmel, de a világnak azóta be kellett látnia, hogy a civilizációk szükségszerűen imperiális harca önbeteljesítő jóslatnak bizonyult.

Magától értetődik, hogy az imperiális dimenzió növekvő jelentőségének pusztá érzékelése, majd egyre komplexebb elemzése nem jelenti azt, mintha a globalizációt ez a dimenzió bármilyen értelemben is a kizárólagosság nagyságrendjében jellemezné. *A globalizáció, mint sajátos teoretikusan jellemezhető világhallapot amúgy sem jellemezhető a történelmi folyamatoktól függetlenül egy-egy kiemelkedő vonással, alapdefiniója széles felületen teszik lehetővé különböző korszakok egymásutánját.*

A globalizáció történelmében a viszonyok gyors változása közepette az imperiális viszonyok változásai részben önmagukban, *önmagukhoz viszonyítva* válhatnak fontossá, részben a maguk *viszonylagosságában*, a globalizáció többi legfontosabb dimenziójához viszonyítva. Mivel az imperiális szereplők a globalizáció aktoriális oldalának kiemelkedő képviselői, a globalizáció imperiális dimenziója maga is erőteljes alátámasztását jelentheti az *aktoriális karakter különleges jelentőségének*.

Az imperializmus szövegösszefüggésében érdekesen keveredik, egyesül az aktoriális dimenzió *objektív* és *szubjektív* oldala, a dinamikus strukturális lehetőséget egyes aktorok használják vagy nem használják ki.

A globalizáció imperiális dimenziójának előtérbe kerülése minden, csak nem magátólértetődő. Későbbi korok kutatója egyenesen csodálkozhat majd azon, hogy 1989 után közvetlenül az imperiális dimenziót közvetlenül alig, vagy egyáltalán nem tematizálták a politikai és filozófiai kommunikációban. A történelmi pillanat eufóriája egyenesen olyan világot vízionált, amely mintegy egyszer s mindenkorra kiiktatta az imperiális gondolkodást és gyakorlatot az immár egységesen demokratikussá és liberálissá váló világból. Ehhez tartozik az a körülmény is, hogy maguknak az ebből a szempontból legfontosabb globális aktoroknak is időre volt szükségük ahhoz, hogy új profilt alakítsanak ki önmaguk számára vagy *akár, mint ez éppen Kína esetében történt, tudatosan építsék ki új identitásukat.*¹

A globális „impérium”-ok kölcsönös és körkörös versengése esetében olyan jelenségről van szó, amely *másodlagos jelenségként* artikulálódik az *első vonalat képviselő* többszintű globális együttműködés mögött. Ezek a rivalizációk, s ezt hangsúlyoznunk kell, egyáltalán nem vonják vissza az első vonal primér globális együttműködésének realitásértékét. A második vonalnak ez a komplex, körkörös versengése gyakran *aszimmetrikus* formákat ölt.

¹ A globális aktorok önkeresése gyakran ölti az *identitás-keresés* formáját. Kína a globális korszakban már bizonyosan „impérium” volt, ez azonban igen sokáig megmaradt virtuálisnak, amíg mindez az új évezred elején hirtelen felgyorsult, ami bizonyosan nem volt független a vezetők stratégiájától.

A maga valóságos meghatározásaiban e második vonalnak ez a körkörös versengése egészen új jelenségnek számít. Első kérdésünk az, hogy kinek a kárára folyik a globális aktorok e körkörös és kölcsönös versengése, amit az átfogó globális együttműködés második vonalába helyeztünk el.

Egyértelmű, hogy az ilyen típusú körkörös rivalizálások költségeit is azok a társadalmak viselik, akikre a meghatározott esetekben e versengés hátrányos következményei ráhárulnak, anélkül természetesen, hogy ezeknek a társadalmaknak feltétlenül tudatuk lenne arról, hogy egyes esetekben ennek a háborúnak a káros következményeit viselik, arról nem is beszélve, hogy ennek a második vonalba szituált körkörös versengésről bizonyára nem is rendelkeznek összefüggő elképzeléssel.

A második vonalnak ez a körkörös versengése magától értetődően foglalja magában a gazdaságot. Természetesen ügyelnünk kell arra, hogy a gazdasági verseny mindennapos valóságának elemeit csak abban az esetben minősítsük e körkörös versengés elemének, ha azt igazolni tudjuk, könnyű belátni, milyen félreértések sorozatához vezethetne, ha itt nem ragaszkodnánk ahhoz a követelményhez, hogy bizonyítsuk a versengés létét, a mögötte álló *stratégia* funkcionálását. A mindennapi kutatás és reflexió számára ebből a konkrét helyzetből annyi marad, hogy lesznek számára olyan gazdasági mozzanatok, amelyek részei a második vonal e versengésének és lesznek olyanok, amelyek esetében ez a felvetés irreleváns.

Ha ismét az univerzális globális együttműködésből indulunk ki („első vonal”), világossá válhat, miért értelmezhető a „második” vonalnak ez a körkörös versengése *újtípusú háborúnak* is. Ezt a háborút nem harcoló hadseregek vívják és nem frontális összeütközések jellemzik. Ezt a versengést az az alapgondolat vezérli, hogy az ellenfelet (néhány ellenfelet, minden ellenfelet) lehetőség szerint gyengítsék, legyen szó akár *materiális*, akár *szimbolikus*, akár pedig *virtuális* vagy *propagandisztikus* gyengítésről. A második vonalban folyó körkörös versengés normál-állapota (amennyiben érdemes egy ilyet megkülönböztetni) ezért az egyes globális államok *háterszága* ellen irányulnak (az, hogy a nem a globális államokra hogyan hat ez a versengés, itt nem is kezdhajjuk el felvetni). Különleges helyzet, hogy nem a versenytársak elitje vagy más kiemelkedő csoportja tűnik a valóságos vesztesnek, hanem a „háterszág”, a részt vevő, ugyancsak globális „imperiális” szereplők *mindennapi élete*, *reprodukciójának* feltételei.

Ez a jelenség egyes elemeiben nem példátlan vagy előzmény nélküli a történelemben, egészében azonban éppen a globalizáció ténye és az ebből fakadó globális együttműködés (mint „első vonal”) teszi valóban új jelenséggé.

E körkörös versengés ténszerúségéről csak nehezen vitatkozhatunk. Egy olyan gazdasági lépés, amely változásokat hoz a nyersanyagárakban, megváltoztatja a tőzsde prioritásait vagy módosítja a piacok viselkedését, megváltoztatja a második vonal körkörös versengésének állását, az egyiknek segít a másik rovására. Bizonyos határok között ez a versengés nem is feltétlenül válik láthatóvá a globális kommunikációban, nem is feltétlenül érinti az univerzális együttműködést („első vonal”) és sokszor nem is konfliktusként élik át azokat. Az igencsak konkrét és kézzelfogható károkat is okozó küzdelem sokszor láthatatlan, de mindenképpen *néma*, igen gyakran maguk egy-egy konkrét lépés vagy akció áldozatai nem is tudják, hogy az őket sújtó csapás honnan érkezett és mit jelent.²

Ebben az összefüggésben a Wiki-Leaks jelenségvilága és nem utolsósorban a *Snowden*-ügy semmiképpen sem kivételes események vagy más módon meglepetések. Éppen fordítva: az lenne éppen a meglepetés, ha a szóbanforgó globálisan „imperiális” aktorok *nem* irányítanának egymás ellen körkörösön hasonló akciókat. Ami az ilyen esetek botrányszerű nyilvánosságra kerülésében olyan mérvű csalódást okoz, az nem is annyira a rituális utalás a *business as usual* állapotára, mint inkább az az igénytelenség, amivel azt sem kísérelik meg, hogy a „második” vonalnak ezt a körkörös küzdelmét kapcsolatba hozzák az „első” vonal globális kooperációjával. A körkörös küzdelemnek ez a növekvő jelenléte a globális tudatban abból a szempontból nem szokványos veszélyeket is hordoz magában, hogy kioltja ebben a tudatban a globális együttműködés evidenciáit, ezzel szemben egy sokkal gyorsabb, közvetlenebb, sőt nyersebb változatát hozza vissza egy olyan világnak, amely a globalizáció előtt nem rendelkezett az univerzális együttműködés kényszerével és lehetőségével.

² Érdekes igazolása és egyben továbbfejlődése e kölcsönös rivalitásnak, amikor az egymással versengő – kooperáló aktorok között a szokásosnál szorosabb kooperációk és szövetségek jönnek létre, amelyek – a versengésen és a kooperáció egyként belül – deklarálják, hogy egymáshoz közelebb állónak érzik egymást, mint a rivalitás/kooperáció többi szereplőjét.

Egy ilyen modell a maga általánosságában („mindenki harca mindenki ellen” – leegyszerűsített formában) látszólag nem mutat semmiféle specifikus vonást a globalizációt megelőző korszakkal összevetve. Az olyan mozzanatok azonban, mint például a Snowden-ügy, azonban nem csak a kölcsönös lehallgatás „normalitását”-t húzza alá az új szempontok és nem utolsósorban az új technikai eszközök szemszögéből. A „néma” háború más vonásai is érzékelhetővé válhatnak, hiszen feltételezték, hogy a globális együttműködés jegyében szerveződő globális világ (az „első vonal”) körülményei között is Snowdent elrabolhatják. Az „első” és a „második” vonal kritikus közelségbe került egymáshoz.

Az „imperiális” aktorok e második vonalbeli rivalizációjának különleges eleme a fegyvergyártás és a fegyverkereskedelem. Józan ésszel elképzelhetetlen, hogy a legbékésebb és leginkább a gazdasági és a gazdaságossági szempontokat szem előtt tartó ilyen kereskedelem egyszerűen a dolgok logikájából következően rövid úton ne váljon a körkörös versengés részévé. Ez viszont ismét arra adhat példát, hogy a rendszerelméleti viszony a politikai és a gazdasági alrendszer között újra meg újra más megvilágításban léphet fel, hiszen egy tisztábban elvont globalizáció-értelmezés összefüggésében a politikai alrendszer viszonylagos leértékelését kellett megállapítanunk, miközben például ebben az esetben, a második vonal e kölcsönös versengésében gazdaság és politika minden nehézség nélkül átmennek egymásba. A „hátszág” feltételezett áldozati szerepe ebben az összefüggésben is igazolódik: ha használják ezeket a fegyvereket azért (hiszen nincsen olyan népesség, aki távol tudna maradni a számos színezetű összeütközéstől), ha nem használják a fegyvereket, akkor azok költségeit így vagy úgy az ő anyagi hozzájárulásukkal kell előteremtenie mindenkinek.

Hasonló a helyzet a *reprezentációk* és *szimbólumok* versenyével. Egy kínai olimpia, orosz rendezésű téli olimpia vagy braziliai futball-világbajnokság bizonyosan racionális döntések eredményeként jöttek létre, az is kétségtelen azonban, hogy részei a globalizáció imperiális nagyságrendű aktorai közötti versenynek is a „második” vonalban. Az is kétségtelen ugyanakkor, hogy e megarendezvények költségeit is az a közelebről nem jellemzett „hátszág” fogja viselni, amelyiket általában is e küzdelmek anyagi hordozójának tekintünk, s amennyiben valamilyen anyagi nyereség is fűződik az ilyen szimbolikus rendezvényekhez, abból bizonyosan nem fognak részesülni. Ez a második vonalbeli küzdelem egyben tehát olyan médiumnak is bizonyul, mely olyan jelenségeket is képes felvenni magába és hordozni, melyek adott esetben eredetileg tőle teljesen függetlenül jöttek létre. Sőt, bizonyos nyilvánossá válás, növekvő társadalmi érzékenység, médiajelenlét és más tényezők esetében már olyan jelenségeket is hajlamosak vagyunk e versengés részeinek tekinteni, amelyek kifejezetten helyi érdekeltiségek lehetnek. Ez érdekes új realitások kialakulásához is vezethet, hiszen ha például Kuwaitban növekszik a civil lakosság elégedetlensége és ehhez például a nőmozgalmak is csatlakoznak, ezt a folyamatot szinte lehetetlen eleve és a jövőt tekintve helyi érdekűnek tekinteni, úgy válnak a körkörös versengés részévé, hogy akár még erről nincs is tudomásuk.

Az energia és az energiaellátás kérdése ugyancsak olyan terület, amelyen a decizív (akaratlagos) és a spontán akciók aligha választhatók el egymástól a második vonal körkörös versengésének szövegösszefüggésében. Ezen a területen a szó szoros értelmében egy lépést sem lehet tenni anélkül, hogy az ne hasson egy sor más szereplőre, s csak ez után jöhet még annak elválasztása, hogy micsoda dimenziói alakulhatnak ki a már teljesen szándékolatlan, másodlagos hatásoknak. Ez a nagyságrend ismét elvezet az *önszerveződés* metaforájának alkalmazhatóságához. Ez a típus egyébként az is, ami még mindig a leggyakrabban jelenik meg a nyilvánosság előtt, mindenestre úgy, hogy itt a kölcsönös kooperáció is megfogalmazódhat, hogy azután mind a két elemet elnyomja a világ kifogyó energiaforrásaira való szervezett hivatkozás (amelynek mellesleg napjaink energiaárai elég csattanós cáfolatot is tudnának adni).

Érdekes, újabb indirekt bizonyítéka a második vonal körkörös küzdelmeinek, hogy ezt számos esetben közvetetten tekintetbe veszik és azt kommunikálják is. Így minden összefüggésben létezik „fájdalomküszöb”, amit hallgatlagosan figyelembe vesznek, s ez időnként néha – mint olyan valaminek a „fájdalomküszöbe”, amelyet a maga pozitív eredeti alakjában nem mond ki senki. Így például a lassan rendszeressé váló és már-már valóban háborúnak nevezhető „drón”-háború vagy –háborúk ügyében megütheti a szemünket egy olyan mondat, hogy ezek irányításakor figyelembe veszik azt, hogy azok ne hatoljanak át Kína területei fölött.

Hasonlóképpen szinte szemünk előtt válik érzékeny területté olyan alapítványok, szervezetek és más közhasznú egyesületek támogatása, amelyeket pusztán a „máshonnan” érkező támogatás miatt nem az „első” vonal (tehát a globális kooperáció univerzalizmusa), de a „második” vonal körkörös küzdelmeinek szövegösszefüggésében ítélnék meg. Módszertani szempontból ez kivételesen értékes példa számunkra, hiszen itt a két megközelítés, és maga a változás éppen azok között a kategóriák között történik, amelyeket már a maguk ideáltípusos, azaz még nem konkrét formáiban is gondolatmenetünk középpontjába állítottunk.

Ugyancsak sajátos és ezen keresztül különleges szerep jut osztályrészül a *tömegkultúrának*, illetve még általánosabban, a *tömegkommunikációnak*. Ennek nemzetközisége minden nyitott kérdés ellenére is befejezettek tekinthető, ennek korlátozása csak szélsőséges hatalmi szóval képzelhető el. A második vonal körkörös küzdelmei olyan intenzitással mennek keresztül csatornáin, hogy egyes részleteit lehetetlen érzékeltetni, arányait ugyanolyan lehetetlen áttekinteni, s ugyanolyan érvényes erre is az akaratlagos, illetve a szándékolatlan impulzusok egymástól való gyakorlati megkülönböztethetősége. A körkörös küzdelemben sajátos *aszimmetriát* visz az a tény, hogy az amerikai és az amerikai típusú tömegkultúra jóval jelentékenyebben befolyálja a többi imperiális aktort, mint az számos ok miatt a megfordított irányban lehetséges. Ez még jelenleg akkor is így van, ha ez a fölény már nem határtalan vagy a helyzet már nem egyoldalú, érdekes empirikus kutatásokat lehetne azok alapján a feltételezések alapján elvégezni, hogy milyen hatással van éppen a második vonalnak erre a körkörös versengésre az a tény, hogy például az információk harcában valamelyes kiegyenlítődés jöhetett létre. Sajátos önálló kérdést jelent ebben az összefüggésben, hogy a nagy csatornák nemcsak általában informálnak a „világ”-ról, de sokszor egy-egy másik világ történelmének, társadalmának vagy egyes aktorainak tényeit is feldolgozzák. Ez akár a legmagasabb művészi, akár a legdirektebb propaganda-szándékkal korántsem előzmény nélküli, mégis új tartalmat és funkciókat nyer a második vonal e körkörös versengésében. Egy aktuálisan *Che Guevaráról* készített amerikai filmről jegyezték meg: „Mások mondják el a mi történeteinket”.

A filozófikus megfigyelés számára már olyan jelenségek is megnyílnak, hogy az egyes globális „impérium”-ok ebben a második vonalban akár békésen, akár didaktikusan, akár analítikusan, akár egymás befolyásolása céljából akár már *közvetlen kommunikációt* is folytathatnak egymással, így Amerikát egy lélegzetre nevezték „Marx”-nak és Európát „Vénusz”-nak, s az utalás komoly szándékai senki előtt nem maradhattak kétségesek.

Amennyiben, kezdetben a „költségek” összefüggésében a hátszág szóba került (ami egyszerűen a nemzetközi kommunikáció és a médiafelületek szükössége miatt önmagában meglehetősen ritka), arra is fel kell figyelni, hogy a globális helyzet egyik immanens sajátossága, miszerint maga a „hátszág” más társadalmi, szociológiai és szociális valóságot jelent a legtöbb itt szóban jövő globális szereplő *mindegyikének* esetében. Európa esetében, hogy csak ezt a különleges példát ragadjuk ki, ez a „hátszág” minden, csak nem homogén, ez gyakorlatilag nemzetállamokból áll, akik számára nagyon eltérő módon osztják tovább a körkörös rivalizációból származó hátrányokat is. Hátszág és hátszág között tehát alapvető különbségek vannak. Már az *egyenlőtlen* elosztás pusztán tény és nagyságrendje is alapvető probléma, ami minden elemzésben önálló megoldandó problémákat vet fel. Ha például alaposan kiszámítaná valaki, hogy a nagy dicsőséggel „európai”-nak nevezett felsőoktatási politika *Európán belül* (mert nem csak európai játékosok lehetnek érintettek ebben) mely államoknak jó és melyeknek nem, megérthetjük e probléma nagyságrendjét.

A történelemben nem ismeretlen, de a globalizáció jelenségei között mégis újtípusúvá váló körkörös küzdelem további elemzése nem kerülheti meg azt a kérdést, hogy vajon ez az új jelenség nem lép-e kapcsolatra azzal, amit közkeletűen az *ideológiák vagy a kultúrák harcának* neveznek, s ami elemzésnek gyatra, jóslatnak pedig apokaliptikus volt a kilencvenes évek első felében.

A második vonal e kölcsönös versengése annyira a politika és a nemzetközi élet magától értetődő alapjelenségeiből indul ki, hogy hajlamosak lennénk azt gondolni, hogy csak igen távoli lehetőség az ideológiák vagy a civilizációk harcával való összekapcsolódás. S ez feltételezhetően így is lenne, ha – mint ahogy érzékeltetni törekedtünk – időközben ez a kölcsönös versengés nem öltene egyre komplexebb és átfogóbb formákat, amelyek egyre kevésbé tolhatók félre az „első” vonallal szembeállított „második” vonalra való megnyugtató hivatkozással. A mai helyzetnek megfelelő végeredményt felidézve ez a *két versengés mára már összekapcsolódott*. S helyes képet valójában csak akkor alkothatunk e folyamatról és annak eredményeiről, ha észrevesszük, mennyi valóságos

ideológia van azokon kívül is, amelyeket a globális felsoroláskor számba szoktunk venni. Az elmúlt korszakban, s ennek okait meg sem kíséreljük felsorolni, még kevésbé elemezni, mindezek az ideológiák, világnézetek, melyek sok esetben egész vallásokkal, civilizációs egész-képzetekkel is azonosak, mind külön-külön is *egyre fundamentálisabbakké* lettek. Az érvényben lévő helyzetkép tehát *két progresszíven emelkedő tendencia egymásba fonódásáról tanúskodik*: egyrészt, mint láttuk, a körkörös versengés egyre erőteljesebb és átfogóbb lesz, másrészt a nagyszámú ideológia egy már-már ideológiamentesnek kikiáltott világban önmagában is, egymással való harcuk közegében is egyre erősebben *fundamentalizálódik*. A két folyamat egymásra találása e negatív folyamatok erősödését ígéri, s természetesen, mivel mindkét processzus eleve valóban globális is, mindenképpen erőteljesen alakítani fogják a globalizáció világát.

Mindezzel azonban már a fundamentalizmus is történetének új korszakába lépett és saját történetének, szociológiájának és tudásszociológiájának újragondolását veti fel. Az egyes ideológiák és világnézetek hasonultak egymáshoz, önmagukhoz képest fundamentalistábbakká váltak, ebben a folyamatban küzdelmeik egymást erősítően hatnak ezekre a fundamentalizáló tendenciákra. A közszellem, a nyilvánosság köznyelve és ennek megfelelően a tömegkommunikáció majdhogynem észrevétlenül tolódik bele a fundamentalista struktúrákba, értékekbe és más stílusjegyekbe, az egyes politikai közösségekben a fundamentalizmusra hajló csoportok egyre közvetlenebbül artikulálják önmagukat, az azokat ellenzők kritikája egyre elnagyoltabb lesz, erejük gyengül, már csak azért is, mert a mindennapi politikai küzdelmekben egyre hátrább sorolódik ez a kritika a követlen prioritások között. A határok ennek megfelelően elmosódnak, kezdetét veszi az az eltolódás is, hogy társadalmi szereplők már nem mindig vannak tudatában bizonyos kijelentések valóságos kategóriájának. A tematizálás fő vonala megváltozik, a világnézeti irányok alkalmazkodnak az új fő vonalhoz vagy bizonyos fogalmakat immár nem mondanak ki.

Minden szükséges óvatosság mellett is kimondható, hogy a globális „impériumok” körkörös, második vonalbeli harca (természetesen előre- és visszautaló jelleggel is hangsúlyozzuk, hogy az „impérium” itt metaforikus jelölése egy sajátos globális állam-típusnak) és a gyakran hangoztatott „civilizációk” harca erőteljesen útban vannak ahhoz, hogy egyre szélesebb felületeken összenőjenek. Nyilván számos politikai akarat alakítja ezt a folyamatot, de látnunk kell, hogy az amúgy is hatalmas általánosságokban mozgó „gyűjtő” ideológiák egyre pontatlanabb, tudományelméleti és ideológiakritikai, de tudásszociológiai szempontból is egyre azonosíthatatlanabb és véletlenszerűbb tartalmakat és üzeneteket fogalmaznak meg. Ha már a fundamentalizmus kikovácsolásának útján valamilyen stádiumban tartó ideológiák egyre sikeresebben képesek ellátni magas politikai funkciójukat, azaz látható eredményekkel integrálják az egyre szélesebb, egyre eltérőbb kulturális és politikai alapokkal rendelkező, egyre megingatottabb társadalmi és szociális csoportokat, *annál közömbösebb lesz valójában a fundamentalizmusok konkrét tartalma és annál könnyedebben léphetnek az azonosulásig elmenő kölcsönhatásra a körkörös versengés eredetileg mindenféle ideológiától, de különösebb mindenféle fundamentalizmustól távol álló „impériumok”-kal.*

Igazi nagyvonalúsággal jellemzi a köznyelv immár nemcsak a fundamentalizálódó ideológiákat, de már magukat a birodalmakat is. A Gorbacsov-utáni Oroszországot máig nem tudják tipológiai kategóriába sorolni, Kína sem jár sokkal jobban, mert hol kommunizmusa, hol neoliberalizmusa alapján ítélik meg (és el). Kínos igyekezettel keresnek olyan megkülönböztetéseket, amely a minden szempontból egy csoportba tartozó Európa és Amerika között lehetséges (a már egyszer említett kreatív ötlet Marssal és Vénusszal erről a szükségletéről árulkodik). Az ezer sebtől vérző Egyesült Államok e civilizációs nyelv szerint száguldó siker-hatalom.

A két versengés és küzdelem feltételezett összenövése komolyan is veendő veszélyeket rejt magában. Az első veszély „csak” intellektuális természetű, és részben az előzőekben már utalnunk is kellett rá. Egy „impérium”-nak (használjuk bármilyen metaforikusan is ezt a kifejezést) egy „civilizáció”-val, „világnézet”-tel, „vallás”-sal vagy „kulturá”-val való közvetlen és maradéktalan megfeleltetése, ami egyébként már uralma alá is hajtotta a köznyelvet és részben a média nyelvét is, nem egyszerűen megdöbbenítő szimplifikálás, de igazi intellektuális botrány is (amely vissza száll Huntington fejére, de legalább annyira azokéra is, akik a legmértvadász csatornákon, ha nem is kivétel nélkül, de nem mondták ki időben ezt a nyilvánvaló ténytet). Egy ilyen horderejű egyszerűsítés önmagában is a legnagyobb veszélyek közé tartozik, már csak precedens mivolta révén is, amelynek még az eddigieknél is jobban fel kell bátorítania minden elvetélt gondolat nyugodt lelkiismerettel való kimondását. De elmélyült érvelésre sincs szükség a tézis kivételes színvonaltalanságának demonstrálására. Ez a kijelentés *mutatis mutandis* annak felel meg,

mintha valóban azt gondolnánk, hogy a *Római Birodalom* rómaiakból állt, akik magától értetődően a *Római Birodalom* civilizációját, világnézetét, vallását és kulturáját képviselték...

Egy ilyen szélsőséges leegyszerűsítés a globális viszonyok értelmezésében minden bizonnyal önbeteljesítő jóslattá is válik, amelynek iránya *negatív* és *öndestruktív*. A globális világot ugyanis nem sokkal ezelőtt még szélsőségesen komplex, történelem utáni, posztmodern, posztindusztriális, információs vagy éppen tudásalapú világgként képzeltük el, könnyű ezek után elgondolni, hogy mi történik, ha ugyanezt a valóságot kezébe veszi az a fogalmiság, ami szélsőségesen leegyszerűsítő, premodern, preindusztriális, történelem előtti (és így utáni), információt akadályozó, fundamentális értelemben tudás-alapú lesz.

Az egymással vívott körkörös küzdelem ebben a környezetben természetes ugrással átcsap a saját társadalom ellen folytatott erőfeszítésbe is – a saját társadalom meglévő, s mint láttuk, már-már véglegesnek érzett pluralitása akadálynak bizonyul a külső ellenfelekkel folytatott versenyben.

Az „első” szint szükségszerű és magától értetődő együttműködését egyre inkább színeznni kezdik a „második” vonal növekvő „ellenség-kép”- képződésének tendenciái, ne felejtjük, e versengés már irányában *kettős* is, azaz rendelkezik civilizációs-kulturális-vallási elemmel is, s ez a mozzanat mintegy készen szállítja az ellenség-képződés feltételeit.

E kettős rivalizáció járhat azzal a hatással is, hogy a közvélemény, de akár a hivatásos politika számára is észrevétlen vagy akár észrevehetetlen sebességre kapcsol az ellentétek éleződése. Mivel a politika és a nyilvánosság részterületeinek képviselői igazán alaposan csak saját szemszögükből érzékelik a folyamatokat, a két nagy versengés összekapcsolódása esetleg már egy kialakuló ellenségkép-képződés újabb lendületével is megtámogatva olyan sebességet érhet el, ami az összefolyamatok szintjén sokáig észrevétlen is maradhat. Így az ideológiai összecsapások veszélye megnőhet, amely kérdésfelvetés mögött a korántsem fundamentális szinten álló világpolitikai vagy akár világgazdasági érdekek könnyűszerrel láthatatlanok tudnak maradni.

Az egyes, metaforikusan, „impériumok”-nak nevezett nagy globális szereplők egyre több elemmel kiegészülő versengését az egyes nagy régiók *belső fundamentalizálásának* tendenciája kíséri. Ebből a szempontból pedig az 1989 utáni történelem, azaz a tiszta fogalma szerint vett globalizáció korszaka meglehetősen előnytelen alaphelyzetet teremtett. Csak a teljesség kedvéért említjük azt az elemzés lehetőségét még nem elért tendenciát, hogy a minősített demokráciának is lehetnek korszakunkban fundamentalista elemei, miközben a minősített fundamentalizmusnak is lehetnek például szociális területen kvázi-demokratikus elemei. A jóval problematikusabb kiinduló tény az, hogy az eddig kialakult nagy szembenállások akaratlan előnyt alakítottak ki a fundamentalizmusok számára. Amíg a „Nyugat” számára (most így foglalva össze az egyik globális „impérium”-ot) 1989 után bevallottan vagy nem-bevallottan a *kommunizmus* volt az első számú fundamentalista ellenségkép, addig a „Kelet” számára (most ebben a logikában foglalva össze egy konkrét „impérium”-típus szereplőt) ugyanígy a *liberalizmus* volt az első számú fundamentalista ellenségkép.

A tanulmányunkban jelzett fejlődési folyamatok összefüggésében sajátos fontosságra tesz szert ez a két tény, amelyekre önmagukban mindeddig nem is kellett olyan nagy figyelmet fordítani. Ez a típusú együttállás ugyanis olyan helyzetet teremt, ami „elfeledkezik” a fundamentalizmusról. Arról a fundamentalizmusról, amelynek két irányból is történő előretörését az előzőekben ki kellett mutatnunk.

A két alapvető ellenségkép sajátos szereposztás is.

A szerepeknek ebből az elosztásából „Nyugat”-on is, „Kelet”-en is kimarad a fundamentalizmus. Részben tehát, nem ismételve az elmondottakat, a fundamentalizmus több irányból is erőre kap, e nagy szereplők eddigi ellenségképei nem tartalmazzák azt, sőt, az antikommunizmus és az antiliberalizmus ráadásul paralizálta is a kommunizmus és a liberalizmus immanens antifundamentalista energiáit.

2014-2015

KISS, Endre: Philosophical Aspects Globalization Actors

Among the international relationships, the specifically imperial relations can be distinguished through the principle of the each other guided *competition* or *rivalry* of the diverse actor-states in the framework of a paramount global *cooperation*. The attribute "imperial" is neither a random nor a traditional description, that connects with each other phenomena of similar character timeless, without any further qualification.

Our thought process is concerned with this new phenomenon of the mutual competition of the global „empires”. On the one hand, it is about, we repeat it, a competition, that realizes as *secondary phenomenon* behind the phenomenon of a *multi-strata global cooperation* on the *first* line. But this phenomenon, also as a competition of all against all, is revealing quite complex and multiple. This rivalry, and we must again also emphasize this, does not call into question the validity of the reality and the relevance of the primary global cooperation. This competition of the second line adopts often the outline of asymmetrical forms.

Do we take again the universal global cooperation as starting fact („first line), it becomes then comprehensible, why this conflict can be conceived, on the „second line” also as *a war of a new type*. This rivalry is not characterized by combatting armed forces or frontal clashes. This rivalry is rather determined by the idea of weakening if possible *the* opponent (some opponents, all opponents), would it be about his *concrete*, but also *symbolic* or *virtual* weakening.

The assumption of this mutual rivalry of the „imperial” actors can extend also to a somewhat modified vision on arms production and commerce. This leads however also further into the experience, that the global circumstances and relationships are changing between the *politics* and the *economics* again in a new context. For, precisely the arms commerce (through its double rooting in the political and the economical) must not be differently interpreted than a moment of this competition in the second line, even if it is carried out from „purely economical” moments. The supposed and hypothetical role of victim of the *hinterland* is realizing in this context again very sharply: if these guns are needed, then this role is clear (for, no population can be today kept away from these conflicts), if not, then (and we remain now only with this *single* consequence), the costs of the arms are taken from other sections of the budget.

In this analysis, a point is also visible, that would be even not noticed from another starting point. If it is really about the responsibilities of the „*hinterland*” (we still keep so problematically this description), it becomes then soon visible, that this concept means something quite different in Europe than in all other great global units. Europe’s „base” consists of individual nation-states, that partly protect their sovereignty, partly have abandoned it. This known fact can become relevant in the new context of the competition of the global empires in the second line. If we already stay at the level of the damages, it is then already quite fundamental to expect, that they can be *unevenly* distributed only because of this fact. Here, we want to mention briefly the European politics of education and school.

If we think of the rivalry of the philosophies of life, religions and ideologies (pratically of all that Huntington described as *clash of civilizations*), we would so spontaneously think, that only quite few ideologies take part in this great competition. It is however not the case. *In truth, there are many more ideologies in the global world, which are fighting each other and each of these ideologies has also inwards a rich differentiation*, that fights also now inside the same major ideology or religion.

The convincing impression, that Huntington’s *Clash of Civilizations* was a self-realizing prophecy, that influenced in its way the events, came mostly from the strange and somewhat instilling fear experience, that this „struggle” (according to Huntington or also without him) came together with that result, that every ideology or philosophy of life „fundamentalized” with consequences, i.e. in case of every individual ideology gave rise to the *more fundamentalist* or the *most fundamentalist* variation.

Thus, the fundamentalism entered a new phase of its history, with which also a new *history*, a new *sociology* and also a new *sociology of the knowledge* of the fundamentalism became nessary. A development occured, which in a peculiar way had also moved closer to each other the individual philosophies of life or ideologies. Simultaneously,

some fundamentalist thought structures became so general, that larger groups and masses, in many countries and in many sociological circles, do no longer recognize exactly the fundamentalist color of their mode of thinking and just use the fundamentalism, like they applied formerly the constructive thought structures, they use even now the fundamentalist structures to solve factual problems.

With the necessary care, we can recognize, that both universal struggles (empires + civilizations) of the great global actors are today on the way *to grow together*. In the duality of such two empires, the ideological and civilizational *clash* can show through with great ease, the difference between communism and post-communism is, for such reasons, also not made with sufficient care, while China is still classified, sometimes communist, sometimes neo-liberal in these double-level becoming confrontations (empires + ideologies). Also the eventual differences between America and Europe are looking already for „ideological” marks, where one part must always ideologically (i.e. democracy-theoretically) stand above the other, even if the criteria of this civilizational superiority are absolutely very relative and no longer show the unambiguity of the year 1989.

The imperial conflicts of second line (behind the global cooperation, that constitutes the first line) adopt in any of their constitutions always clear ideological-philosophical forms. This event reminds very clearly (as it has been declared so reluctantly in this attempt) of a state, that Huntington described in 1992 and 1993. These ideologies-philosophies of life are adopting very generally (as it has been once pointed out) a „fundamentalist” character, what has also to be explained from this competition. It is almost alarming, that this process represents the *counter-movement* toward the development after 1945, while formerly the individual ideologies/philosophies of life became always more differentiated and demanding. No doubt, this movement is also to explain with the rivalry of the individual global empires, in which leading ideologies are often really very close to the fundamentalism, it is however to explain also with the ever decreasing role, that the intellectuals play in the process of formation of these ideological concepts.

~ ~ ~ ~ ~